

WZAJEMNA RELACJA DOWODÓW W SPRAWACH O ROZWÓD I SPRAWACH O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

THE CORRELATION OF EVIDENCE IN DIVORCE CASES AND PRONOUNCING THE NULLITY OF MARRIAGE CASES

Mgr lic. Barbara Cichorska

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polska
e-mail: b.cichorska@gmail.com; <http://orcid.org/0009-0001-7302-6741>

Abstrakt

Zakres jurysdykcji sądów państwowych i kościelnych w sprawach małżeńskich i wzajemna zależność wydanych przez nie orzeczeń ma istotne znaczenie dla małżonków, którzy z racji obywatelstwa podlegają cywilnemu prawu polskiemu, a w związku z przynależnością do Kościoła katolickiego – również prawu kanonicznemu. Przyjęty w Polsce autonomiczny model jurysdykcji oznacza rozdzielenie kompetencji sądów państwowych i sądów kościelnych orzekających w sprawach małżeńskich. Konsekwencją takiego rozdziału jest brak skutków prawnych orzeczeń sądów powszechnych na gruncie prawa kanonicznego, a orzeczeń trybunałów kościelnych na forum prawa świeckiego. Wyroki wydawane w postępowaniach toczących się w odrębnym porządku prawnym mogą być jednak wzajemnie wykorzystywane w charakterze dowodów. Brak bowiem przeciwwskazań dla wykorzystywania dokumentów „świeckich” w postępowaniach kanonicznych i dokumentów kościelnych w postępowaniach cywilnych. Artykuł ma na celu ukazanie jakie są możliwości wykorzystywania dokumentów „świeckich”, w tym również tych powstałych w toku lub dla potrzeb postępowania rozwodowego, a także wskazanie czy jest możliwe wykorzystanie w sprawie rozwodowej dokumentów z postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Słowa kluczowe: małżeństwo, rozwód, stwierdzenie nieważności małżeństwa, dowody, wyrok, niezależność i autonomia

Abstract

The scope of jurisdiction of state and church courts in matrimonial matters and the mutual dependence of the judgments issued by them is of significant importance for spouses who, due to their citizenship, are subject to Polish civil law, and due to their membership in the Catholic Church, also to canon law. The autonomous jurisdiction model adopted in Poland means the separation of competences of secular courts and ecclesiastical courts adjudicating in matrimonial matters. The consequence of such a separation is the lack of legal effects of judgments of common courts under canon law, and judgments of church tribunals under secular law. However, judgments issued in proceedings conducted in separate legal systems may be mutually used as evidence. There are no contraindications to the use of secular documents in canonical proceedings and church documents in civil proceedings. The aim of the article is to show the possibilities of using „secular” documents, including those created in the course of or for the purposes of divorce proceedings, as well as to indicate whether if it is possible to use documents from marriage invalidity proceedings in a divorce case.

Keywords: marriage, divorce, declaring the marriage invalid, evidence, judgement, independence and autonomy

Wprowadzenie

Na mocy *Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską* z dnia 28 lipca 1993 r. wprowadzona została możliwość zawarcia w obecności duchownego małżeństwa, które – po spełnieniu określonych przesłanek – uważa się za zawarte również na forum prawa państwowego¹. Wymogiem do zawarcia takiego małżeństwa jest brak przeszkód do zawarcia małżeństwa wynikających z prawa polskiego, złożenie przez nupturientów oświadczeń co do woli „jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu”, a następnie wpisanie zawarcia małżeństwa w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany do Urzędu Stanu Cywilnego (art. 10 ust. 1 Konkordatu). Uregulowania te są wyrazem przyjętej w Konkordacie zasady wzajemnej współpracy Kościoła i państwa na rzecz małżeństwa i rodziny.

Kompetencje sądów kościelnych i powszechnych w zakresie orzekania w sprawach małżeńskich zostały natomiast rozdzielone zgodnie z zasadą autonomii. Zgodnie z postanowieniami Konkordatu orzekanie w sprawie ważności małżeństwa kanonicznego zastrzeżone jest właściwości trybunałów

¹ Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 [dalej: Konkordat].

kościelnych. Tak samo sprawy małżeńskie w zakresie ich skutków przewidzianych w polskim prawie cywilnym należą do kompetencji sądów państwowych. Rozdział kompetencji sądów powszechnych i trybunałów kościelnych wynika z odmiennego charakteru małżeństwa w obu porządkach prawnych i warunkuje odmienną przebiegu cywilnego postępowania o orzeczenie rozwodu oraz kościelnego postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa (art. 10 ust. 3-4 Konkordatu).

Konsekwencją przyjętego w Polsce autonomicznego modelu jurysdykcji jest brak skutków prawnych orzeczeń sądów powszechnych na gruncie prawa kanonicznego, a orzeczeń trybunałów kościelnych na forum prawa świeckiego. Praktyka sądowa pokazuje jednak, że małżonkowie starający się o stwierdzenie nieważności małżeństwa przedkładają w trybunałach kościelnych dokumenty świeckie, w tym pochodzące z postępowania w sprawach o rozwód.

W celu omówienia tej kwestii w artykule wykorzystano analizę wyroków sądów powszechnych (Sądu Najwyższego i Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy oraz głosę do wyroku Sądu Najwyższego) i trybunałów kościelnych (na przykładzie wyroków – c. Sobański – Sądu Metropolitalnego w Katowicach). W artykule omówiono także charakter wyroków orzekających rozwód i stwierdzających nieważność małżeństwa w przypadku wykorzystania ich w postępowaniu toczącym się na forum sądowym odrębnego systemu prawnego.

1. Autonomia prawa kanonicznego w stosunku do prawa polskiego

Pojęcie autonomia (gr. *autos* – ‘sam’ i *nomos* – ‘prawo’) oznacza sytuację, w której określony byt ma prawo sam o sobie stanowić. Można wyróżnić autonomię narodową, terytorialną, gospodarczą. Autonomia jest prawem narodu, miasta czy instytucji do samodzielnego rozstrzygania swoich spraw wewnętrznych. W znaczeniu prawnym autonomia oznacza możliwość samodzielnego stanowienia prawa i rządzenia się nim. Niezależność z kolei oznacza niezawisłość, niepodległość, wolność, brak podporządkowania. W sensie prawnym niezależnością określa się taki stopień autonomii jednego bytu względem drugiego, który wyklucza wzajemną ingerencję w sprawy wewnętrzne [Zarzycki 2014, 69-117]. W tym znaczeniu pomiędzy pojęciem autonomii a niezależności występują podobieństwa. W literaturze wskazuje się jednak również na różnice pomiędzy tymi pojęciami, które polegają

na tym, że termin autonomia powinien być stosowany w stosunkach *ad intra* (wewnętrznych), termin niezależność z kolei – w stosunkach *ad extra* (zewnętrznych) [Krukowski 2000, 74].

Zasady autonomii i niezależności Kościoła i państwa zakładają istnienie dwóch odrębnych porządków, które w tradycji chrześcijańskiej zostały wyróżnione na podstawie moralnego nakazu Chrystusa „oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga” (Mt 22, 21). Kościół szanuje suwerenność państwa w sprawach doczesnych, w zamian zaś domaga się respektowania jego suwerenności w sprawach duchowych. Suwerenność państwa nie ma charakteru absolutnego lub wyłącznego, stąd na jego terytorium dopuszczalne jest istnienie innych autonomicznych porządków prawnych – porządków kościelnych [Zarzycki 2014, 69-117].

Relacje państwa polskiego i Kościoła katolickiego w Polsce oparte zostały na zasadzie poszanowania ich wzajemnej niezależności i autonomii oraz współdziałania tych podmiotów dla dobra człowieka i wspólnego dobra wszystkich ludzi. Wprowadzone zasady są pochodną zmian ustrojowych w Polsce po upadku komunizmu. Przemiany polityczno-społeczne, demokratyzacja życia politycznego i dążenie państwa polskiego do bilateralnego ułożenia stosunków z Kościołem katolickim doprowadziły do prawnego uregulowania kwestii autonomii państwa i Kościoła [Góralski 2013, 191-203].

Pierwszym dokumentem regulującym zasady autonomii i niezależności Kościoła i państwa była Ustawa z dnia 17 maja 1989 roku *o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*². Zgodnie z jej postanowieniami „Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami” (art. 2 Ustawy). Przepis ten wyraźnie stanowi o odrębności systemów prawnych. Kolejnym dokumentem dokonującym zmian ustrojowych w Polsce był Konkordat z dnia 28 lipca 1993 r. Był on określany jako instrument normalizacji stosunków pomiędzy państwem polskim a Kościołem katolickim mający na celu rozwiązywanie problemów prawnych między ratyfikującymi go stronami, które zobowiązały się w nim do wzajemnego poszanowania autonomii i niezależności i współdziałania dla rozwoju człowieka i wspólnego dobra (art. 1 Konkordatu) [Krzywkowska 2018, 38-39].

² Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154 z późn. zm. [dalej: Ustawa].

Zmiana stosunku państwa polskiego do Kościoła została wyrażona także w *Oświadczeniu rządowym z dnia 26 stycznia 1998 r. w sprawie Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 kwietnia 1997 r. w celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*³, stanowiącej wykładnię przepisów Konkordatu. Zgodnie z Deklaracją „zasada [...] zgodnie z którą Państwo i Kościół są niezależne i autonomiczne, jest w istocie nadaniem wyrazu praktyce, jaka wytworzyła się w Polsce [...]. Oznacza ona rezygnację z takiego pojmowania norm konstytucyjnych, które wyrażało stosunek antagonistyczny, na rzecz wykładni zakładającej współdziałanie dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”.

Przedmiotem Konkordatu jest regulacja wzajemnych relacji w płaszczyźnie międzynarodowej obu stron oraz całokształt spraw będących przedmiotem ich zainteresowania, w tym wewnętrzne relacje państwa polskiego i Kościoła katolickiego w Polsce i stosunek państwa polskiego do jego obywateli, którzy są wiernymi Kościoła katolickiego w Polsce. Obie strony Konkordatu odwołały się w nim do swojego ustawodawstwa, strona państwowa – do Konstytucji i ustaw, strona kościelna natomiast – do zasad przyjętych na Soborze Watykańskim II i norm prawa kanonicznego. Konkordat gwarantuje zasady autonomii i niezależności, stanowiąc, że Państwo i Kościół Katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego (art. 1 Konkordatu) [Krukowski 1994, 7-63].

Z zasady autonomii wynika, że Kościół katolicki funkcjonuje w polskim porządku prawnym jako samoistny podmiot. Ma tym samym prawo do samoorganizacji i samorządności, czyli zarządzania i administrowania w sprawach materialnych i duchowych. Autonomia oznacza, że zarówno Kościół, jak i państwo polskie, posiadają prawo do samodzielnego tworzenia prawa i rządzenia się nim bez formalnych czy nieformalnych prób ingerencji drugiego podmiotu. Zgodnie z zasadami autonomii i niezależności państwowe sądy i trybunały oraz inne organy państwowe nie mogą sprawować kontroli obowiązywania i przestrzegania norm prawa kanonicznego i dokonywać jego wykładni. Podobnie Kościół katolicki nie może wpływać na tworzenie norm prawa świeckiego ani uzurpować sobie kompetencji do zatwierdzania lub akceptacji norm świeckich [Zarzycki 2014, 69-117].

³ M.P. z 1998 r., Nr 4, poz. 51 [dalej: Deklaracja].

Konsekwencją wprowadzenia zasad autonomii i niezależności systemów prawnych jest ich odrębność w zakresie władzy sądowniczej. Oznacza to brak kompetencji sądów państwowych do dokonywania kontroli przestrzegania prawa kanonicznego. Wyłączona jest również możliwość odwołania się do organów państwowych od orzeczeń wydawanych przez trybunały kościelne, a także prowadzenie przez państwowe organy egzekucji w zakresie tych orzeczeń [Ryguła 2019, 155-72].

W sprawach małżeńskich zasada nieskuteczności praw została wyraźnie uregulowana w Konkordacie. Konkordat wyraża w tym zakresie całkowite poszanowanie odrębności dwóch systemów prawnych: polskiego i kanonicznego. Orzekanie o ważności małżeństwa kanonicznego, a także w innych sprawach małżeńskich przewidzianych w prawie kanonicznym, zostało powierzone wyłącznej kompetencji władzy kościelnej (art. 10 ust. 3 Konkordatu). Państwo polskie respektuje zatem kompetencję sądów kościelnych w zakresie orzekania w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, separację małżonków, a także kościelnych organów administracyjnych w sprawach o rozwiązanie małżeństwa niedopełnionego oraz uznanie małżonka za zmarłego. Orzeczenia te wywierają skutki prawne wyłącznie na forum kościelnym, nie wywierają natomiast żadnych skutków prawnych na forum państwowym [Góralski 2013, 191-203].

Orzekanie w sprawach małżeńskich w zakresie skutków określonych w prawie polskim należy natomiast do wyłącznej kompetencji sądów państwowych (art. 10 ust. 4 Konkordatu). Kościół uznaje tym samym właściwość sądów państwowych w sprawach małżeństw zawartych zgodnie z przepisami polskiego prawa, w tym również tzw. małżeństw „konkordatowych” zawartych w trybie Ustawy z dnia 5 marca 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*⁴ (art. 1 § 2⁵). Orzeczenia sądów państwowych w przedmiocie rozvodu, separacji małżonków, unieważnienia małżeństwa, stwierdzenia niezaistnienia małżeństwa czy uznania małżonka za zmarłego wywierają skutki prawne wyłącznie na forum państwowym [tamże]. Sądom państwowym

⁴ Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm. [dalej: k.r.o.].

⁵ Art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. stanowi: „Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa”.

zarezerwowane są również sprawy dotyczące władzy rodzicielskiej, kontaktów z dziećmi i alimentów [Zarzycki 2014, 69-117].

Z przyjętej w Konkordacie regulacji wynika, że wyrok sądu powszechnego orzekający rozwód nie wywiera skutków na gruncie prawa kanonicznego, natomiast wyrok trybunału kościelnego stwierdzający nieważność małżeństwa nie ma wpływu na małżeństwo zawarte według norm prawa cywilnego. Odrębność systemów prawnych ma jednak wpływ nie tylko na wzajemną nieskuteczność wyroków, ale również na postępowania sądowe toczące się w sprawach małżeńskich. Różnice proceduralne, wynikające z celu procesu i odmiennego pojmowania małżeństwa i jego istoty wpływają na różnice w trybie procedowania i zakresie materiału dowodowego zbieranego w toku postępowania [Ryguła 2019, 155-72].

Kwestia autonomii sądownictwa państwowego i kościelnego podejmowana była w orzecznictwie sądów powszechnych. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 listopada 2000 r., wskazał, że „Orzekanie w sprawach małżeńskich zostało w Konkordacie wyraźnie rozdzielone (art. 10 ust. 3 i 4 Konkordatu). Zawsze o losie związku małżeńskiego (świeckiego) orzekają sądy państwowe. Rozdzielność jurysdykcji sądów kościelnych i świeckich wynika w szczególności z zasadniczych różnic istniejących pomiędzy prawem polskim a prawem kanonicznym w odniesieniu do przyczyn ważności i ustania małżeństwa, a nawet – co do istoty małżeństwa”⁶. Stanowisko to wyraźnie wskazuje, że system prawa świeckiego i system prawa kanonicznego cechuje niezależność. Wynika to z występujących w tych porządkach prawnych różnic w odniesieniu do istoty małżeństwa, przede wszystkim natomiast – co do przyczyn jego ważności i ustania [Rynkowski 2013, 140].

Przepisy zawarte w Konkordacie dopuszczają sytuację, w której małżonkowie mogą uzyskać orzeczenie przez sąd świecki rozwodu lub unieważnienia małżeństwa a równocześnie nie uzyskać stwierdzenia nieważności małżeństwa, jak również sytuację przeciwną – uzyskanie stwierdzenia nieważności małżeństwa przez sąd kościelny przy braku rozwodu lub unieważnienia małżeństwa w porządku państwowym [Góralski 2013, 191-203]. Ograniczenia w tym zakresie wynikają z norm prawa kanonicznego, mianowicie, wprowadzonego na mocy listu apostolskiego motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* kan. 1675⁷ – który stanowi, że „Przed przyjęciem sprawy

⁶ Sygn. akt V CKN 1364/00, OSNC 2001, Nr 9, poz. 126.

⁷ Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus*

sędzia powinien uzyskać pewność, że małżeństwo rozpadło się w sposób nieodwracalny, tak iż nie ma możliwości wznowienia pożycia małżeńskiego”. Praktyka części sądów kościelnych wskazuje, że pewność rozpadu małżeństwa czerpana jest z przedkładanego przez strony prawomocnego wyroku orzekającego rozwód. Przepisy prawa kanonicznego nie nakładają co prawda obowiązku przedłożenia dowodu z wyroku rozwodowego jako warunku koniecznego do przyjęcia sprawy w trybunale kościelnym, jednak niektóre sądy kościelne stosują taką praktykę. Taka interpretacja wprowadzonego przepisu nie pozwala na prowadzenie postępowania kanonicznego w pierwszej kolejności i uzyskania stwierdzenia nieważności małżeństwa przy jednoczesnym braku rozwodu. Należy przychylić się do stanowiska tych trybunałów kościelnych, które nie wymagają przedstawienia wyroku rozwodowego przy wnoszeniu pozwu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, a pewność rozpadu małżeństwa stwierdzają na podstawie innych okoliczności (np. dołączonego pozwu o rozwód, wezwania na rozprawę w sądzie cywilnym, itd.). Pozwala to na prowadzenie równocześnie postępowania cywilnego i kanonicznego, co należy ocenić pozytywnie z uwagi na często długi czas procedowania, zwłaszcza w sprawach kanonicznych. Pojawić się może jednak wówczas kwestia orzeczenia nieważności małżeństwa kanonicznego przy braku orzeczenia rozwodu. Przypomnieć trzeba jednak, że taka sytuacja powinna być dopuszczalna z uwagi na wprowadzenie konkordatowej zasady autonomii i niezależności sądownictwa kościelnego i państwowego. Problemowi powstania bigamii zapobiega ustawodawca kościelny, wprowadzając zasadę, zgodnie z którą poza wypadkiem konieczności, nie można bez zezwolenia ordynariusza miejsca asystować przy małżeństwie, które nie może być uznane lub zawarte według prawa państwowego (kan. 1071, 2° Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁸).

quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-970; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łacińsko-polski, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej: MIDI].

⁸ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

2. Możliwość wykorzystania dokumentów powstałych w odrębnym systemie prawnym

Autonomia systemów prawnych nie oznacza całkowitej ich izolacji. W literaturze i orzecznictwie podejmowana jest kwestia relacji zachodzących pomiędzy prawem państwowym a prawem kanonicznym, w tym możliwości zastosowania w toku postępowania przed organem świeckim norm prawa kanonicznego oraz wykorzystywania dokumentów świeckich w postępowaniu kanonicznym i dokumentów kościelnych w postępowaniu przed organami państwowymi. Za możliwością powołania się na normy prawa kanonicznego w postępowaniu cywilnym wypowiedział się m.in. Sąd Najwyższy w sprawach dotyczących dokonywania przez proboszcza czynności przekraczających zwykły zarząd parafią, wskazując że „artykuł 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego stanowi, że Kościół rządzi się w swych sprawach „własnym prawem”; takim prawem w odniesieniu do Kościoła Katolickiego jest właśnie kodeks prawa kanonicznego, jego więc normy trzeba mieć na względzie badając warunki skutecznego działania organu kościelnej osoby prawnej Kościoła Katolickiego w stosunkach cywilnoprawnych z innymi podmiotami”⁹ [Rzepecki 2013 163-85].

W sprawach małżeńskich – tak w prawie państwowym, jak i prawie kanonicznym – szczególnie istotna jest jednak możliwość dopuszczenia w toku postępowania dowodów z dokumentów powstałych w systemie prawnym odrębnym od tego, w którym mają zostać wykorzystane.

W doktrynie i orzecznictwie państwowego systemu prawnego podnoszona jest kwestia ustalenia czy dokumenty kościelne stanowią dokumenty urzędowe czy dokumenty prywatne w rozumieniu prawa cywilnego procesowego. Dokumenty kościelne nie mogą zostać uznane za dokumenty urzędowe w znaczeniu wskazanym w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*¹⁰ (art. 244 § 1)¹¹, ponieważ Kościół nie jest organem władzy publicznej ani organem państwowym. W literaturze podnosi

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., sygn. akt IV CK 108/03, OSNC 2005, Nr 4, poz. 65; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., sygn. akt IV CKN 88/00, Lex nr 52448.

¹⁰ Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm. [dalej: k.p.c.].

¹¹ Art. 244 § 1 k.p.c. stanowi, że dokumentami urzędowymi są te „sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania”.

się jednak, że szerokie rozumienie art. 244 § 2 k.p.c. pozwala na zaliczenie dokumentów kościelnych do kategorii dokumentów sporządzonych przez podmioty inne niż określone w § 1 tego przepisu, jeżeli zostały one sporządzone w zakresie zadań z dziedziny administracji publicznej zleconych im przez ustawę. Autorzy prezentujący ten pogląd uzasadniają swoje stanowisko wskazując na określoną w Konkordacie i *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹², a także poszczególnych ustawach, zasadę współdziałania państwa i Kościoła i wynikającą z niej realizację przez Kościół zadań administracji publicznej zleconych na podstawie ustaw [Świto 2010, 245-68].

Zgodnie z przeciwnym poglądem Kościół katolicki nie może zostać uznany za podmiot uprawniony do wystawiania dokumentów urzędowych w rozumieniu art. 244 § 2 k.p.c., jak również podejmujący wykonywanie zadań zleconych w zakresie administracji publicznej. Powierzenie Kościołowi zadań administracji państwowej jest bowiem sprzeczne z przyjętą zasadą niezależności Kościoła i państwa [Knoppek 1993, 82]. Obecnie, w związku z regulacjami konkordatowymi, pogląd ten stracił na aktualności. Brak wyraźnej regulacji nakazującej uznanie dokumentów kościelnych za dokumenty urzędowe nie oznacza, że do dokumentów tych nie można stosować przepisu art. 244 § 2 k.p.c. [Świto 2010, 245-68].

Na rozbieżności poglądów co do uznania dokumentów kościelnych za dokumenty urzędowe lub dokumenty prywatne wskazywał również Sąd Najwyższy, nie rozstrzygając jednak tej kwestii¹³. W głosie do wyroku Sądu Najwyższego zaprezentowane zostało natomiast stanowisko odmawiające dokumentom kościelnym statusu dokumentów urzędowych. Dokumentem urzędowym jest bowiem dokument sporządzony przez organy państwowe w zakresie ich kompetencji albo przez inne organizacje samorządowe, zawodowe, spółdzielcze czy społeczne w zakresie zadań zleconych im w dziedzinie administracji publicznej. Kościołowi katolickiemu nie są natomiast zlecane zadania z zakresu administracji państwowej, a zatem dokumenty wystawiane przez organy kościelne nie mogą stanowić dokumentów urzędowych w rozumieniu prawa cywilnego procesowego. Dokumenty te zatem powinny zostać uznane za prywatne [Rakoczy 2002, 110-14].

¹² Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00, OSNC 2001, Nr 1, poz. 126.

W orzecznictwie podkreśla się, że dokumentem kościelnym wykorzystywanym w sprawie rozwodowej może być wyrok trybunału kościelnego orzekający nieważność małżeństwa¹⁴. Nie ma natomiast możliwości wykorzystania w procesie świeckim innych dokumentów sporządzonych dla potrzeb postępowania małżeńskiego z uwagi na objęcie tego procesu, zgodnie z zasadą tajności, zakazem wydawania stronom kopii i odpisów z akt sądowych. Na podstawie instrukcji procesowej *Dignitas connubii*¹⁵ istnieje co prawda możliwość udostępnienia adwokatowi strony odpisu akt, jednak z zobowiązaniem go do nieprzekazywania odpisu komukolwiek, w tym stronom (DC 235). W literaturze wskazuje się, że norma ta ma uniemożliwić niewłaściwe użycie dowodów z akt postępowania kanonicznego na forum sądów powszechnych [Ryguła 2019, 155-72].

Zasada tajności postępowania kanonicznego jest uzasadniona specyfiką procesu, w którym strony i świadkowie przekazują informacje natury moralnej, religijnej, często bardzo osobistej (kan. 1455 KPK/83). Obowiązkiem zachowania tajemnicy objęte są nie tylko strony postępowania, ich pełnomocnicy i adwokaci, ale także świadkowie, biegli i wszyscy pracownicy sądu. Udostępnienie informacji ujawnionych w toku postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa podmiotom postronnym, w tym organom państwowym, mogłoby doprowadzić do prób wpływania na materiał dowodowy, a tym samym naruszać autonomię sądu kościelnego w zakresie wydawanych przez niego orzeczeń. Tajemnica postępowania kanonicznego ma również fundamentalne znaczenie dla stron poprzez umożliwienie im przedstawiania prawdziwych treści bez obawy o ich wykorzystanie poza procesem. Z tego też powodu małżonkowie nie mają możliwości przedstawienia w sprawie rozwodowej innych, z wyjątkiem wyroku, dokumentów z postępowania kanonicznego [tamże].

Zgodnie z kan. 1527 KPK/83 w postępowaniu kanonicznym mogą być przedstawione wszelkie dowody, jeżeli są one godziwe i mają znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Trybunały kościelne nie posiadają jednak, w zakresie zbierania dowodów, kompetencji, w które wyposażone zostały sądy

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej: DC].

państwowe. Nie mają zatem prawa do zobowiązywania określonych instytucji państwowych (np. urzędów, sądów, prokuratur, szpitali) lub prywatnych (np. prywatnych przychodni) do przedkładania określonych dokumentów potrzebnych do wykazania prawdy w procesie. Inicjatywa dowodowa w zakresie przedstawiania dokumentów „świeckich” spoczywa wyłącznie na stronach postępowania.

W praktyce strony najczęściej w pierwszej kolejności wszczynają postępowanie w sprawie o rozwód. Jest to uzasadnione zarówno chęcią uregulowania swojej sytuacji na gruncie prawa państwowego (wprowadzenia rozdzielnosci majątkowej małżonków, uregulowania kwestii władzy rodzicielskiej itd.), jak również stawianym przez niektóre trybunały kościelne wymogiem dołączenia do pozwu wyroku orzekającego rozwód. Strony rozpoczynając sprawę o stwierdzenie nieważności małżeństwa często są zatem w posiadaniu dokumentów powstałych dla potrzeb postępowania cywilnego [Przygoda 2018, 125-32].

Dokumenty znajdujące się w aktach sprawy rozwodowej są bez ograniczeń dostępne małżonkom oraz ich pełnomocnikom, którzy mogą przeglądać akta, sporządzać z nich notatki, dokonywać ich fotokopii, kserokopii, otrzymywać wyciągi lub odpisy. Możliwość uzyskania kserokopii, wyciągów i odpisów ogranicza się do dokumentów sporządzonych w toku postępowania cywilnego i dla realizacji jego celu (protokoły rozpraw, opinie biegłych itd.), nie dotyczy natomiast składanych przez strony dokumentów, np. dokumentacji medycznej [Rybaczek 2018, 142-50].

Do dokumentów powstałych dla potrzeb procesu cywilnego należą w szczególności wyrok rozwodowy oraz protokoły przesłuchania świadków i stron. Dowód z protokołów przesłuchania stron (traktowany w procesie kanonicznym jako dowód z dokumentu, nie zaś jako oświadczenie stron czy zeznanie świadka) ma znaczenie zwłaszcza w sytuacji, w której pozwany odmawia udziału w postępowaniu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, a cały proces opiera się w głównej mierze na zeznaniach powoda i zgłoszonych przez niego świadków. Protokół z zeznań małżonka nieuczestniczącego w procesie złożonych przed sądem świeckim może stanowić wówczas jedyne źródło informacji odnośnie do jego stanowiska co do zaskarżonego małżeństwa. Dokumenty w postaci protokołów zeznań tego małżonka oraz świadków przez niego powołanych w procesie cywilnym mogą przyczynić się do poznania prawdy o małżeństwie i osiągnięcia pewności moralnej co do jego ważności. Dowód z protokołów może być wykorzystany również

w przypadku znaczących rozbieżności w zeznaniach stron [Bartczak 2013, 2-13]. Dowody z protokołów zeznań składanych w toku postępowania rozwodowego bardzo często są przedkładane w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa i włączane przez trybunał kościelny w poczet materiału dowodowego¹⁶.

Dowodem wykorzystywanym w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa są również wyroki sądów cywilnych orzekające rozwód lub separację małżonków. W poczet materiału dowodowego może zostać zaliczone także uzasadnienie takiego wyroku, jednak tylko wraz z samą sentencją wyroku [Witkowski 2018, 237]. Wyrok z uzasadnieniem może wskazywać na określone fakty, natomiast ich ocena prawna dokonana przez sąd powszechny nie ma znaczenia w postępowaniu kanonicznym z uwagi na istotne różnice pomiędzy okolicznościami, które należy wykazać w procesie świeckim a tymi przedstawianymi w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Strony w postępowaniu kanonicznym wnoszą również o przeprowadzenie dowodów z innych dokumentów świeckich, często sporządzonych dla potrzeb postępowania przed sądami cywilnymi (w tym w sprawach o rozwód), m.in. z wydanych w postępowaniu sądowym opinii biegłych lekarzy. Trybunały kościelne niejednokrotnie powołują się na takie dowody świeckie, przytaczając w treści uzasadnienia fragmenty opinii¹⁷. Szerokie zastosowanie w postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma dokumentacja medyczna. Na podstawie takiej dokumentacji strony wykazują np. występowanie choroby psychicznej, problemów seksualnych, bezpłodności, uzależnień, agresji wobec współmałżonków. Strony mogą powołać np. orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, orzeczenia Obwodowej Komisji do Spraw Inwalidztwa i Zatrudnienia¹⁸, kartę informacyjną leczenia szpitalnego (również leczenia na oddziale psychiatrycznym)¹⁹, historię choroby, w tym również z poradni zdrowia psychicznego, opinie psychologów²⁰,

¹⁶ Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 10 maja 2001 r., „Ius Matrimoniale” 7 (2002), s. 213-25.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 14 grudnia 2006 r., „Ius Matrimoniale” 13 (2008), s. 193-99.

²⁰ Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 15 września 2008 r. z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 14 (2009), s. 217-21.

psychiatrów²¹, zaświadczenia lekarskie²² (w tym również badania konsultowane w poradni życia rodzinnego)²³ czy dokumenty z obdukcji lekarskiej [Bartczak 2013, 2-13].

Strony często wykorzystują także opinie OZSS (Opiniodawczy Zespół Sądowych Specjalistów) i wywiady środowiskowe sporządzone w toku postępowania rozwodowego. Opinia OZSS, opierająca się na przeprowadzonych badaniach psychologicznych i pedagogicznych może pomóc w scharakteryzowaniu osobowości badanej osoby. Jednocześnie stanowi też źródło wiedzy o rodzinie, w tym w szczególności o relacjach małżeńskich. Trybunały kościelne, na podstawie takiej opinii, mogą pozyskać informacje o stronach postępowania w zakresie ich funkcjonowania społecznego, pełnienia roli małżonków, rodziców, a tym samym dostarczać materiału dowodowego potrzebnego do rozstrzygnięcia kwestii ważności małżeństwa z zaproponowanego tytułu²⁴.

W literaturze wskazuje się także na możliwość wykorzystania w toku postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa jako dowodów informacji zebranych w ramach procedury tzw. „Niebieskiej Karty”²⁵, która niejednokrotnie jest przez małżonków wykorzystywana w postępowaniu rozwodowym dla wykazania winy drugiej strony w rozkładzie pożycia małżeńskiego. Informacje pochodzące z dokumentacji przeprowadzonej procedury „Niebieskiej Karty” mogą być przydatne przy sporządzaniu pozwu i wykazywaniu nieważności małżeństwa z określonego tytułu (najczęściej z tytułu niezdolności, o której mowa w kan. 1095, 3° KPK/83). Informacje zebrane w toku postępowania „Niebieskiej Karty” mogą wskazywać na okoliczności

²¹ Wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 28 listopada 2002 r., „Ius Matrimoniale” 8 (2003), s. 221-30; wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 25 listopada 1998 r., „Ius Matrimoniale” 4 (1999), s. 273-83.

²² Wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 21 grudnia 2007 r., „Ius Matrimoniale” 13 (2008), s. 209-13.

²³ Wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 17 stycznia 1994 r., „Ius Matrimoniale” 1 (1996), s. 221-42.

²⁴ Wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 15 września 2008 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 14 (2009), s. 205-10; wyrok Sądu Metropolitnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 10 lipca 2009 r., „Ius Matrimoniale” 15 (2010), s. 199-211.

²⁵ Procedura „Niebieskiej Karty” – procedura obejmująca czynności podejmowane i realizowane w związku z podejrzeniem przemocy w rodzinie, obejmująca interwencje wobec rodziny objętej tą procedurą.

m.in. stosowania przemocy psychicznej lub fizycznej, przemocy seksualnej, nadużywania alkoholu, środków odurzających, interwencjach Policji itd., a tym samym stanowić dowód dla uznania niezdolności małżonka do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich [Przygoda 2018, 125-32].

Znaczenie dla postępowania dowodowego mogą mieć również dokumenty świadczące o prowadzeniu przez świeckie organy ścigania postępowania w zakresie podejrzenia popełnienia przestępstwa, a także karnego postępowania sądowego, w tym zwłaszcza wyroki uznające winę któregoś z małżonków. Istotny dokument może stanowić także postanowienie o umorzeniu postępowania karnego z uwagi na niepoczytalność małżonka, przeciwko któremu prowadzone jest to postępowanie²⁶. Analiza takich dokumentów może mieć wpływ na ocenę osobowości małżonka będącego stroną postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa [Bar 2009, 223-39].

Strony składają także orzeczenia sądów państwowych o zaprzeczeniu lub potwierdzeniu ojcostwa, a także odpisy skrócone aktu urodzenia dziecka, dla wykazania pochodzenia dziecka od konkretnego mężczyzny. Dokumenty takie mogą mieć znaczenie np. w sprawie prowadzonej z tytułu podstępного wprowadzenia w błąd²⁷.

Strony w toku postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa wykorzystują także inne dokumenty świeckie jak np.: 1) dokumenty świadczące o prowadzeniu egzekucji w zakresie alimentów – dla zobrazowania charakteru małżonka nie łączącego na utrzymanie dzieci; 2) umowę ustanawiającą pomiędzy małżonkami rozdzielną majątkową – dla wykazania braku budowania wspólnoty małżeńskiej [Bartczak 2013, 2-13], co może być użyteczne np. w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu symulacji (kan. 1101 § 2 KPK/83).

W literaturze kanonistycznej wskazuje się także na potrzebę powoływania określonych dowodów w przypadku, gdy strona powodowa nie podała adresu strony pozwanej, do czego jest zobowiązana na mocy kan. 1504, 4° KPK/83. W takiej sytuacji – ze względu na konieczność zapewnienia stronie pozwanej możliwości wzięcia udziału w toczącym się postępowaniu i obrony swoich interesów – sędzia kościelny może zobowiązać stronę powodową

²⁶ Wyrok Sadu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 20 listopada 1997 r., „Ius Matrimoniale” 4 (1999), s. 249-55.

²⁷ Wyrok Sadu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 22 marca 2001 r., „Ius Matrimoniale” 7 (2002), s. 233-37.

do przedstawienia urzędowego zaświadczenia o zameldowaniu pozwanego ewentualnie dokumentów świadczących o poszukiwaniu pozwanego przez organy ścigania [Majer 2002, 167-90].

3. Wyrok orzekający rozwód i wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa jako środek dowodowy

Autonomia systemów prawnych powoduje, że wyroki sądów państwowych nie wywołują skutków na forum kanonicznym, a wyroki trybunałów kościelnych – w porządku państwowym. Wśród kanonistów podejmowane są dyskusje na temat tego, czy uznanie przez sądownictwo powszechne orzeczeń trybunałów kościelnych byłoby zasadne (art. 10 ust. 5 Konkordatu). Autorzy popierający taką tezę wskazują, że uznanie na forum cywilnym skutków małżeństwa zawartego wobec duchownego, a jednocześnie odmowa uznania orzeczenia stwierdzającego, że małżeństwo takie, wobec zachodzących przeszkód, w ogóle nie zaistniało – stoi ze sobą w sprzeczności [Majer 2007, 413-31; Cioch 2004, 293-94]. Przeciwnicy tego poglądu twierdzą natomiast, że przeszkodą do wzajemnego uznawania orzeczeń dotyczących małżeństwa jest nie tylko inny katalog przeszkód do jego zawarcia, ale również odmienne pojmowanie samej istoty małżeństwa. W literaturze podnosi się również, że zasadnym byłoby wypracowanie norm, na podstawie których sądy państwowe zobowiązane zostałyby do umieszczania w aktach notatki o stwierdzeniu nieważności małżeństwa przez sąd kościelny [Jędrejek 2008, 47-63].

Odrębność systemów prawnych i faktyczne nieuznawanie wyroków w odrębnym systemie prawnym nie wyklucza jednak możliwości powołania przez strony postępowania wyroków sądów państwowych lub sądów kościelnych w innym systemie prawnym – dla wykazania określonych okoliczności. W takim przypadku wyroki zostają włączone do materiału procesowego i podlegają ocenie sędziowskiej, tak jak pozostałe zebrane w sprawie dowody.

Kwestia dopuszczenia wyroków trybunałów kościelnych w postępowaniu o orzeczenie rozwodu podnoszona była w orzecznictwie sądów powszechnych. W wyroku z dnia 17 listopada 2000 r. Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że orzeczenie o stwierdzeniu nieważności małżeństwa „nie może mieć prejudycjalnego²⁸ wpływu na orzeczenie sądu państwowego o ważności lub

²⁸ Prejudycjalny – stanowiący podstawę do podobnego orzekania w podobnych kwestiach.

o ustaniu świeckiego związku małżeńskiego”. W sprawie tej, rozstrzyganej przez Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym²⁹ strony złożyły wniosek o przeprowadzenie dowodu z wyroku Sądu Metropolitalnego w Katowicach, zatwierdzonego wyrokiem Sądu Metropolitalnego w Krakowie, stwierdzającego nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na okoliczność wykazania ustania pomiędzy nimi więzi małżeńskich. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku wskazał, że orzekające w sprawie Sąd Okręgowy i Sąd Apelacyjny miały na uwadze toczące się równocześnie postępowanie kanoniczne. Wobec powyższego Sąd Najwyższy podjął się wykładni art. 10 Konkordatu, konkludując, że wyrok trybunału kościelnego nie może mieć wpływu na orzeczenie sądu świeckiego w przedmiocie rozwodu. Sąd Najwyższy doszedł jednak do przekonania, że wyrok wydany w porządku kanonicznym może stanowić dowód w postępowaniu cywilnym i taki charakter został mu nadany w toczącym się postępowaniu cywilnym³⁰.

Orzeczenie Sądu Najwyższego wyznaczyło kierunek w stosowaniu prawa dotyczącego wykorzystania w procesach cywilnych wyroków sądów kościelnych. Jego stanowisko podzielił Wojewódzki Sąd Administracyjny w Bydgoszczy wskazując, że orzeczenia trybunałów kościelnych mogą mieć znaczenie dowodowe w postępowaniach prowadzonych przez sądy powszechne. Wskazał jednak równocześnie na rozdzielną jurysdykcję obu systemów prawnych uznając, że „podniesiona [...] okoliczność, że na podstawie wyroku Trybunału Metropolitalnego doszło do unieważnienia (sic!) małżeństwa [...] pozostaje bez wpływu na wynik sprawy administracyjnej do czasu uzyskania [...] wyroku sądu powszechnego o unieważnieniu małżeństwa, rozwodzie lub separacji³¹”.

Do wyroku Sądu Najwyższego została sporządzona glosa aprobująca. Jej autor wskazał, że wyrok ten ma znaczenie zarówno dla wykładni Konkordatu i Ustawy, jak i relacji między prawem cywilnym i kanonicznym, z uwagi na brak instrumentów prawa cywilnego określających te relacje.

²⁹ Postępowanie toczące się przed Sądem Najwyższym na skutek wniesienia skargi kasacyjnej. Skargę kasacyjną można wnieść od prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji albo postanowienia tego sądu co do odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania.

³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00, OSNC 2001, Nr 1, poz. 126.

³¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 25 września 2018 r., sygn. akt II SA/Bd 377/18, Lex nr 2583036.

W wyrażonym w głosie stanowisku zostało podkreślone, że „orzeczenie sądu kościelnego wydane w sprawie małżeńskiej może mieć znaczenie jako środek dowodowy nie tylko w sprawie z zakresu prawa małżeńskiego, ale także jakiegokolwiek sprawie cywilnej czy karnej”. Autor podniósł, że wyrok sądu kościelnego powinien zostać zaliczony w poczet materiału dowodowego i podlegać swobodnej ocenie dowodów [Rakoczy 2002, 110-14].

Inaczej wygląda sytuacja powoływania przez strony wyroku rozwodowego w sprawie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. KPK/83 przed zmianą dokonaną na mocy MIDI stanowił, że „sędzia zanim przyjmie sprawę i ilekroć dostrzeże nadzieję dobrego wyniku, powinien zastosować środki pastoralne, by małżonkowie, jeżeli to możliwe zostali doprowadzeni do uważnienia małżeństwa i do wznowienia wspólnoty życia małżeńskiego” (kan. 1676 KPK/83). Nowe unormowanie prawne znacząco modyfikuje ten przepis stanowiąc, że „przed przyjęciem sprawy sędzia powinien uzyskać pewność, że małżeństwo rozpadło się w sposób nieodwracalny, tak iż nie ma możliwości wznowienia pożycia małżeńskiego” [Rozkrut 2015, 89-90].

Wprowadzony przepis nakłada na sędziego kościelnego obowiązek upewnienia się, że nie ma możliwości wznowienia wspólnoty małżeńskiej stron. Za oznakę definitywnego rozpadu związku małżeńskiego, bez możliwości powrotu do pożycia małżeńskiego trybunały kościelne często uznają prawomocny wyrok orzekający rozwód stron. Przepis ten nie ustanawia co prawda wymogu żądania przedstawienia wyroku rozwodowego, jednak w praktyce sądy kościelne w ten sposób interpretują ten przepis uznając, że wyrok rozwodowy stanowi najlepszy i najpewniejszy dowód rozpadu wspólnoty małżeńskiej [Bar 2009, 223-39]. W praktyce sądowniczej zdarza się, że sądy nie tyle nie procedują przed złożeniem przez strony wyroku rozwodowego, ile w ogóle odmawiają przyjęcia pozwu, jeżeli ten warunek nie zostanie przez strony spełniony. Należy w tym miejscu wskazać, że praktyka taka jest niezgodna z kan. 1505 § 2 KPK/83³², który enumeratywnie wskazuje podstawy odrzucenia pozwu. Wskazać należy również na praktykę przyjmowania do procesu skargi o stwierdzenie nieważności małżeństwa bez dołączonego wyroku rozwodowego, a żądanie jego dostarczenia przed rozpoczęciem etapu wyrokowania. Takie stanowisko zdaje się

³² Kan. 1505 § 2 KPK/83 stanowi, że pozew można odrzucić jeżeli: sędzia lub sąd są niewłaściwi, powód nie ma zdolności występowania w sądzie, pozew zawiera braki formalne, brak podstawy żądania określonego w pozwie.

być zasadne przy założeniu, że sprawa rozwodowa może zostać umorzona np. w sytuacji pojednania się stron i spowodowanego tym cofnięcia powództwa. Negatywnie należy jednak ocenić przedłużanie postępowania kanonicznego i nie przystępowanie do wyrokowania w sytuacji, gdy niewydanie wyroku w sprawie o rozwód spowodowane jest np. odrzuceniem pozwu cywilnego z powodu braków formalnych, czy zawieszeniem postępowania cywilnego z powodu niedoręczenia pozwu stronie pozwanej.

W literaturze podnosi się także, że przeprowadzenie dowodu z wyroku sądu cywilnego orzekającego rozwód nie tylko wskazuje na ustanie wspólnoty małżeńskiej, ale również w przypadku, gdy jest to wyrok z dołączonym jego uzasadnieniem – wyjaśnia przyczyny ustania związku małżeńskiego i może sędziemu kościelnemu dostarczyć istotnych informacji o małżeństwie i małżonkach [Bartczak 2013, 2-13].

Podsumowanie

Autonomia systemów prawnych państwowego i kanonicznego w Polsce sprawia, że wyroki orzekające rozwód i stwierdzające nieważność małżeństwa nie są wzajemnie uznawane w odrębnym systemie prawnym. Mogą być jednak wykorzystane w charakterze dowodu. Dowód taki podlega ocenie sędziego dokonywanej według kryteriów oceny obowiązujących we własnym systemie prawnym. Sędzia kościelny ocenia wyrok rozwodowy stosując się do kryteriów kanonicznoprawnych, a sędzia państwowy do oceny wyroku kościelnego stosuje zasady przyjęte w prawie powszechnym.

Dopuszczalne jest także powoływanie dowodów z dokumentów świeckich w postępowaniu kanonicznym i dokumentów kościelnych w postępowaniu cywilnym. Dokumenty sporządzone w toku postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa (opinie biegłych, protokoły przesłuchań) stanowią wyjątek od tej zasady, z uwagi na obowiązującą w tym postępowaniu zasadę tajności i niemożność uzyskania przez strony ich odpisów.

PIŚMIENNICTWO

- Bar, Józef. 2009. „Współpraca sądów kościelnych z innymi podmiotami życia publicznego.” W *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. Józef Wroceński, i Jan Krajczyński, 223-39. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

- Bartczak, Adam. 2013. „Dokument jako środek dowodowy w procesie małżeńskim.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 22:2-13.
- Cioch, Henryk. 2004. „Głos w dyskusji.” W *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, red. Artur Mezglewski, 293-94. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Góralski, Wojciech. 2013. „Konkordat z 1993 r. wyrazem poszanowania niezależności i autonomii dwóch systemów prawa małżeńskiego oraz woli współdziałania Kościoła katolickiego i państwa polskiego na rzecz małżeństwa i rodziny.” W *Rodzina w prawie*, red. Mieczysław Różański, i Justyna Krzywkowska, 191-203. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Jędrejek, Grzegorz. 2008. „Regulacja instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym i świeckim.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* nr 2:47-63.
- Knoppek, Krzysztof. 1993. *Dokument w procesie cywilnym*. Poznań: Polski Dom Wydawniczy Ławica.
- Krukowski, Józef. 1994. „Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany 28 lipca 1993 – zagadnienia prawnoustrojowe.” W *Nowy Konkordat a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, 7-63. Warszawa: Wydawnictwo Civitas Christiana.
- Krukowski, Józef. 2000. *Polskie prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Krukowski, Józef. 2004. „Konstytucyjny model stosunków między państwem a Kościołem w III Rzeczypospolitej.” W *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, red. Artur Mezglewski, 79-113. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Krzywkowska, Justyna. 2018. *Współdziałanie państwa i Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w zakresie opieki i wychowania dzieci zgodnie z przekonaniami rodziców*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Majer, Piotr. 2002. „Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.” *Ius Matrimoniale* nr 7:167-90.
- Majer, Piotr. 2007. „Uznawanie przez państwo wyroków sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Czy byłoby pożyteczne przyjęcie takiego systemu w Polsce?” W *Funkcje publiczne związków wyznaniowych*, red. Artur Mezglewski, 413-31. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Przygoda, Daniel. 2018. „Dopuszczalność wykorzystania procedury „Niebieskiej Karty” w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.” W *Współczesne wyzwania postępowania dowodowego. Kortowski Przegląd Prawniczy. Monografie*, red. Marek Paszkowski, i Karolina Rzeczkowska, 125-32. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Rakoczy, Bartosz. 2002. „Orzeczenie sądu kościelnego a orzeczenie sądu państwowego. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17.11.2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00.” *Państwo i Prawo* nr 1:110-14.

- Rozkrut, Tomasz. 2015. „Komentarz do art. 3. Tytuł III – Wprowadzenie i instrukcja sprawy.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 89-121. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Rybaczek, Aleksandra. 2018. „Akta sprawy rozwodowej i ich wykorzystanie w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.” W *Współczesne wyzwania postępowania dowodowego. Kortowski Przegląd Prawniczy. Monografie*, red. Marek Paszkowski, i Karolina Rzeczkowska, 142-50. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Ryguła, Piotr. 2019. „Autonomia trybunałów kościelnych w Polsce w orzekaniu nieważności małżeństwa kanonicznego: przyczynek do analizy zagadnienia.” *Roczniki Nauk Prawnych* nr 4:155-72.
- Rynkowski, Michał. 2013. *Sądy wyznaniowe we współczesnym europejskim porządku prawnym*. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Rzepecki, Arnold. 2013. „Funkcjonowanie prawa kanonicznego w polskim porządku prawnym – zarys tematu.” *Acta Erasmiiana* nr 5:163-85.
- Świto, Lucjan. 2010. „Moc dowodowa dokumentów kościelnych w procedurze cywilnej.” *Prawo Kanoniczne* 53, nr 1-2:245-68.
- Witkowski, Wojciech. 2018. *Natura i moc dowodowa dokumentu w kanonicznym procesie sądowym*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Zarzycki, Zdzisław. 2014. „Zasada niezależności i autonomii Kościoła i państwa – czym naprawdę jest?” *Annales Canonici* nr 2:69-117.